

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

november 7 • 2020

Kungliga Myntkabinettets premonetära samling.
Dublinmynt från ovanlig myntmästare – SVEINN.
Stockholms blodbad och Kristian II:s klippingar.
Carl Hårleman och dukaterna av guld från Ädelfors.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

presenteras även på Svenska Numismatiska Föreningens hemsida
www.numismatik.se

Den tryckta tidskriften kommer ut första veckan i februari – maj, september – december.
På hemsidan kan man sedan ta del av SNT i lågupplöst pdf-format.

ANNONSPRISER

1/12 sida
47 × 50
mm
250 SEK

1/8 sida
72 × 50
mm
350 SEK

1/6 sida
47 × 105
mm
400 SEK

1/4 sida
72 × 105
mm
600 SEK

1/2 sida
151 × 105
mm
1 200 SEK

1/1 helsida
151 × 214 mm
2 000 SEK

mittuppslag
5 000 SEK

2:a & 3:e
omslagssidan
2 500 SEK

4:e omslagssidan
5 000 SEK

SNT behåller samma låga annonspriser även 2020

Annonsen på årsbasis får dessutom 20% rabatt

Annonsstopp senast den 1:a i månaden före utgivning

Radannonser: SNF-medlemmar erbjuds gratis annons med tre rader
att köpa, sälja eller byta samlarobjekt – kontakta info@numismatik.se

Annonsen som inte är förenliga med SNF:s och AINP:s etik avböjs

Innehåll SNT 7 • 2020

ARTIKLAR OCH NOTISER

	SID.
I skyggen af 500-årsjubilæet for blodbadet i Stockholm: status på forskningen i Christian II's klippinge	153–159
Framflyttad FIDEM-kongress	159
Dublinmynt från ovanlig myntmästare – SVEINN	160–161
Carl Härleman och dukaterna av guld från Ädelfors	162–163
Kungliga Myntkabinetts premonetära samling är digitaliserad	164–166
Ekonomiska museet blir en plats för ekonomiskt lärande	166

FASTA RUBRIKER

AUKTIONER & MÄSSOR.	159
PRESSKLIPP 1910.	161
LOKALA NUMISMATISKA FÖRENINGAR & MYNTKLUBBAR I SNF.	167
PRESSGRANNAR.	167
LÄSTIPS.	167
NYTT OM BÖCKER – RECENSIONER.	168
FRÅGESPALTEN.	169

OMSLAG

Ett av två stampidentiska mynt präglade i Dublin för Sigtrygg Silkesskägg (cirka 989/995–1036). Frånsidans myntmästarnamn SHRENN har i normaliserad form tolkats som SVEINN. De båda mynten kommer ur det stora fyndet från Glenfaba på Isle of Man år 2003. I bakgrunden ses del av *Castle of Fort Galway* i västra Irland, byggt 1124.

Läs mer om det ovanliga Sveinn-myntet i Bo Gunnarssons artikel på sidorna 160–161.

FOTO. BAKGRUND: MGL. MYNT: GLENFABA HD, MANX NATIONAL HERITAGE, SCBI MANX MUSEUM, DOUGLAS, BORNHOLDT COLLINS FORTHCOMING.

I skyggen af 500-årsjubilæet for blodbadet i Stockholm: status på forskningen i Christian II's klippinge

Af Jens Christian Moesgaard¹

For 500 år siden, den 8. og 9. november 1520, blev 82 mennesker henrettet på Stortorget i Stockholm. Det drejede sig om modstanderne af den danske konge Christian II (1513–1523), der netop havde erobret Sverige og få dage tidligere var blevet kronet som Sveriges konge. Christians mål var at genoprette Kalmarunionen, der i 1397 havde forenet Danmark, Norge og Sverige (inklusive Finland) under samme monark. I anden halvdel af 1400-tallet havde Sverige imidlertid i flere omgange revet sig løs fra unionen, senest i 1501.

Før Christian nåede så langt, måtte han gennem et felttog. Han havde uden resultat angrebet Sverige i 1517 og 1518. I 1520 var han tilbage, denne gang med mere held. Med Blodbadet ville Christian en gang for alle ordne problemet. Men som bekendt blev resultatet det stik modsatte: den svenske adelsmand Gustav Vasa rejste et oprør mod danskerne, og Sverige rev sig endegyldigt fri af unionen. Efterfølgende blev Christian også afsat som konge i Danmark og Norge til fordel for sin farbror, Frederik I (1523–1533).

Krig er dyrt, og det er her numismatikken kommer ind i billedet. I årene før og efter Blodbadet var det danske møntvæsen fuldstændigt påvirket af den militære situation og udgifterne til krigsførelsen, og de danske mønter blev spredt over hele Norden. Der er numismatisk set forsket en del i det, og jeg vil her forsøge at gøre status over både over forskningens stadiet lige nu og over aspekter, der kunne trænge til at blive set på.

Skillingen og klippingen

I første del af Christians regering var den dominerende mønt i Danmark skillingen. Der findes flere typer, men den almindeligste har den stående konge på forsiden og det danske våbenskjold med de tre løver på bagsiden (Galster 1972, nr. 39).

Men fra 1518 opgav man denne mønttype til fordel for klippingen, det vil sige mønter præget på en uregelmæssig nærmest firkantet blanket. Disse blanketter var hurtige at fremstille, og man kunne således sætte tempoet i møntproduktionen op. Man fortsatte med at benytte samme møntmotiv som de runde skillinge, men da klippingeblanketten var mindre end hidtidige fine runde blanketter, kom kun en del af præget med. På forsiden ses normalt kongens torso, mens hoved og fødder samt omskriften mangler. På bagsiden mangler omskriften også og man ser kun skjoldet (Galster 1972, nr. 42).

Det var imidlertid ikke kun prægeteknikk, at de nye mønter var dårligere end de gamle: lødigheden var også mindre. Ifølge møntordningen fra sommeren 1514 skulle skillingen veje 2,61 gram og have en lødighed på 37,5% (Galster 1972, s. 26), men moderne målinger synes at vise, at de runde mønter af typen med den stående konge i virkeligheden er præget med lidt lavere vægt (1,11–2,25 gram) og med meget varierende, ofte høj lødighed (26,37–84,29%) efter et mønster, der ikke er helt let at få overblik over.²

Med hensyn til klippingerne præget efter 1518 har vi lidt flere holdpunkter i de skriftlige kilder. I

Stockholms blodbad
skildrat av okänd konstnär 1524.

FOTO: WIKIPEDIA.

et brev fra Rigsrådet til møntmesteren i Malmø dateret 25. februar 1524 afsløres de hemmelige mærker, der tillod at adskille mønter af forskellig lødighed, og i det efterfølgende kongebrev angives lødighed for de forskellige udmøntninger (Tabel 1). Lødigheden var i starten 20,8% men sank løbende til omtrent det halve eller mindre. Vægten omtales ikke. De hemmelige mærker var variation i rigsvåbnets løvers tunge og hale samt korsets udformning på bagsiden. Nogle af disse varianter findes faktisk på de bevarede eksemplarer af klippingene, således som det fremgår af Schous klassiske værk fra 1926 om danske mønter fra perioden (Schou 1926, Chr II, u.å. nr. 25–31), men da mønterne er dårligt prægede, er det ofte svært at henføre et eksemplar til en entydigt bestemt variant.

Siden Schous tid har kun Hemmingsson (1973) arbejdet med varianter af klippingene. Det gjorde han ud fra den store skat fundet i Västerås i 1911 med over 1200 klippinge, og han kunne påvise efterligninger, der er præget i Sverige og sik-

kert også andetsteds. Hemmingsson kom frem til, at hvis hans inddeling af klippingene ellers er korrekt, var ikke mindre end næsten 40 % af klippingene i Västerås-skatten slet ikke danske, men svenske efterligninger! Det kunne være interessant at undersøge et større materiale for at se, om dette høje tal er specifikt for denne skat, eller om det afspejler det reelle størrelsesforhold mellem ægte danske klippinge og svenske efterligninger.

Hemmingssons påvisning af disse efterligninger bekræfter udsagn fra flere skriftlige kilder, der førhen stod uforklarede. Det drejer sig om de danske myndigheders påstand om, at uofficielle klippinge strømmede ind i Danmark i 1523–1524 fra Sverige, Norge og Tyskland. Også i det dansk-kontrollerede Stockholm var det forbudt at benytte efterligningerne (Hemmingsson 1973, s. 63 & 73, note 10; Wilcke 1950, s. 175, 177, 182). Det er nu også lettere at forstå sjældenheden af bevarede klippinge i Gustav Vasas navn trods de skriftlige kilders udsagn om udmøntning i Hedemora og Söderköping (Appelgren 1933, s. 59–60, Hemmingsson 1994). Gustav Vasa har simpelthen udmøntet underlødige efterligninger i sin modstanders navn, hvilket har bidraget til at miskreditere denne endnu mere, således som man kunne læse om i september-nummeret af SNT (Lagerqvist 2020).

Hemmingssons arbejde baserede sig imidlertid ikke på de hemmelige mærker, der er nævnt i de danske kilder citeret ovenfor, men på *udformningens af kongens hånd* på forsiden, der viste sig at være et mere anvendeligt kriterium til udskillelse af efterligninger. Der udestår stadigt at gøre en systematisk gennemgang af alle de mange nye eksemplarer fremkommet siden Schous tid for at se, om man kan etablere en sikker variantrække i en veldokumenteret kronologisk og geografisk ordning.

Analyser

XRF-analyser på Stockholms Universitet af de 12 klippinge i Kungliga Myntkabinettets samling viser stor

En rund skilling og to klippinge fra Christian II.

Kungliga Myntkabinettet.

FOTO: KENNETH JONSSON.

spredning i lodighed: 3,95–34,17 % (Eriksson 2017, s. 14–15, nr. 105–116). De højeste værdier findes på eksemplarer med løver med tunger og liljekors, der jo netop skulle være de bedste. Med forbehold for usikkerheden i denne analysemetode, der kun måler møntens overflade, er disse værdier overraskende høje. Men 10 ud af 12 har en lodighed på 19 % eller mindre, heraf 5 under 7 %, hvilket svarer bedre til det, man ud fra de skriftlige kilder ville forvente.

Vægtene er relativt høje, da mønterne er forholdsvis tykke: 1,29–2,58 gram.³ Overordnet set er klippingerne således dårligere end de runde skillingsmønter målt på sølvindhold. På den måde kunne kongen med det samme kvantum sølv slå flere mønter, og dermed tjene penge til krigsindsatsen, og det var hele formålet med udmøntningen.

Udmøntningens størrelse

Udmøntningen af klippinger var enorm. Det ved vi, fordi Malmø

møntmester Jørgen Kocks regnskab er bevaret for årene 1518–1523. Kock var lige tiltrådt i 1518, og man får næsten indtryk af, at denne driftige og initiativrige mand var blevet udvalgt netop til denne opgave.

Regnskabet giver et fascinerende detaljeret billede af leverancerne af mønter over tid, således som det er beskrevet af Galster i en artikel om Jørgen Kock (Galster 1956). Af og til angives det eksplicit, at pengene skal gå til militærudgifter: 30 780 mark til rytterne i Stockholm 12. oktober 1518 og 2 142 mark til drabanterne (kongens livvagt) månedsløn i slutningen af 1521. Også i andre kilder ses udbetalinger af klippinge til militære udgifter. Således fik Christian II's trofaste mand Søren Norby i maj 1522 i Stockholm udbetalt 46 000 mark i klippinger til sit krigstogt til Finland. Pengene blev leveret i sække med Jørgen Kocks segl og kom sandsynligvis direkte fra mønten i Malmø (Hemmingsson 1973, s. 72 & note 13).

Der er fire regnskabsperioder, hvoraf der er udmøntningstal i de tre. Her leverede Jørgen Kock i alt 516 333 mark 6 skilling, men der mangler tal for perioden 19. november 1520 til 13. december 1521. Ofte er det eksplicit specificeret i regnskabet, at det drejede sig om klippinger, nogle få gange kan man se, at det er andre mønttyper, og tit er intet angivet. I januar 1520 nævnes ”ny mønt” – det er sikkert en ny forringet udmøntning af klippinge. Højst sandsynligt var langt de fleste af de leverede mønter klippinger, som må have været producerede i over 8 millioner eksemplarer,⁴ blot i Malmø (Galster 1956). Dertil skal sikkert lægges udmøntning i København. Den nævnes i en beretning om Københavns belejring i 1523, hvor Christian II's tilhængere forsvarede byen mod Frederik I's tropper (Venge 1994, s. 67), men det kan ikke udelukkes, at der også blev præget før belejringen.

Det vides, at Jørgen Kock var i Stockholm i november 1520 og igen i foråret og sommeren året efter for at ordne finansielle affærer, og det er mere end sandsynligt, at han også

har ladet præge klippinge her – det antydes indirekte af en række kilder (Hemmingsson 1973, s. 71–73). Det drejer sig tydeligvis om en masseudmøntning til finansiering af felttoget og den efterfølgende bekæmpelse af det svenske oprør.

Kritik af klippingene

Der er bevaret en række kilder, der viser den almene utilfredshed med denne dårlige krigsmønt, både i Sverige (Hemmingsson 1973, s. 72), Danmark og Nordtyskland. Det gjorde det selvfølgelig ikke bedre, at der blev sat udenlandske efterligninger i omløb, som vi så over for.

Michael Venge mener sågar, at Frederik I's landgang på Sjælland 31. maj 1523 gik så let, fordi Christian II's landsknægte i stedet for at kæmpe var optaget af lønforhandlinger. De krævede at modtage halvdelen af månedslønnen i anden mønt end klippingene, og først efter flere dages forhandlinger accepterede de at blive betalt i klippinge for denne gang.

Venge fremdrager ligeledes et referat af en samtale mellem en lybsk sekretær og oberst Jürgen Homut fra Christian II's hær på et herberg i Roskilde i november 1523. Obersten havde fået en del af sin sold i klippinge, men gerne have dem vekslet til mere varige værdier, såsom sølv. Derfor forhørte han sig om kursen på klippingene i Lybæk. Han fik at vide, at i starten havde de første nogenlunde lodige klippinge været gangbare, men med den anden og tredje, kraftig forringede, udmøntninger, ville man ikke længere modtage nogen af dem i Lybæk, dog kunne de første accepteres til indsmeltning. Obersten kunne også fortælle, at soldaterne i København havde betalt med klippinge hos indbyggerne, så byen nu var oversvømmet med dem til stor skade og fattigdom for befolkningen (Venge 1994).

Også fra Christians modstandere var der kritik af klippingene. Poul Helgesen, den katolske gejstlige skribent, skrev i sin "Rimkronike" om Christian: "Jeg loed oc slaa en skendelig Mynt/Som aldrig vaar før

Tre klippinge fra Københavns Museums udgravning i Ny Østergade 2019.

To af dem har hak, sandsynligvis for at gøre dem ugyldige.

Fundnummer:

KBM 4332x1606, x2192, x2329.

FOTO: KØBENHAVNS MUSEUM.

i Danmark begynt/Jeg kalledis Konning Klipping i samme stund/ For jeg fand først paa den falske fund" (citeret Galster 1972, s. 28).

Under oprøret mod Christian II i Danmark lovede Frederik I i sin foreløbige håndfæstning fra 29. marts 1523 at forbedre den danske mønt, så den bliver jævngod med den lybske – noget han i øvrigt senere fik svært ved at leve op til (Wilcke 1950, s. 174). I en deklaration til Fynboerne, nævnte Frederik ligeledes de skændige klippinge, der ikke duer til handel, hverken indenlands eller udenlands (Galster 1956, s. 24).

I en række forordninger i løbet af sommeren 1523 bestemtes det, at klippingene skulle inddrages til deres reelle værdi, det vil sige 5 eller 6 mark (80 eller 96 skilling) til en gylden, der var den (stort set) værdifaste, internationalt godkendte standardmønt. Efter 1. september ville klippingene ikke længere være gangbare (Galster 1956, s. 26; Wilcke 1950, s. 174ff). I Christian II's møntforordning fra 1514, altså før udmøntningen af klippinge, gik der ellers 24 skilling eller 1,5 mark på gylde (Galster 1972, s. 26). Folk havde jo modtaget klippingene til en højere kurs og ville derfor tabe meget på den nye kurs, så

der var meget stor uro blandt bønder og borgere. Enden blev, at Frederik i september måtte acceptere, at klippingene i første omgang gik til 4 hvide. Hviden gjaldt traditionelt 4 penninge eller $\frac{1}{3}$ skilling, men dens kurs havde varieret under de ustabile møntforhold. I juli 1523 sattes nye hvide (midlertigt) til 3 penninge eller $\frac{1}{4}$ skilling. Klippingene beholdt således deres kurs på en skilling (Galster 1956, s. 26; Wilcke 1950, s. 174–180).⁵

Inddragelse af klippingene

Endeligt i februar 1524 havde kong Frederik et fast greb om magten, og nu lykkedes det at forordne inddragelse af klippingene. De bedste skulle ommøntes til 14-penninge og de næstbedste til søslinge (6 penninge = $\frac{1}{2}$ skilling). De tredjebedste skulle i første omgang ommøntes til en hvid (4 penninge), hvilket hurtigt blev ændret til 3 penning. De dårligste sattes først til 3 penninge og siden til 1 penning. Undtagen for den bedste gruppe var det jo langt under deres oprindelige kurs på 1 skilling = 12 penninge. De udenlandske efterligninger skulle tages til metalværdi (Wilcke 1950, s. 180–183; Galster 1972, s. 30).

Der var møntsmedjer i alle dele af riget til at tage sig af det kæmpestore arbejde: Ribe og Ålborg i Jylland, København på Sjælland, Landskrone og Malmø i Skåne og Ronneby i Blekinge. Især søslingen er meget almindelig i vore dage, hvilket indikerer, at ommøntningen blev gennemført effektivt (Jensen og Skjoldager 2010). Frederik I's 14-penninge og hvide er mere sjældne, og hverken 3- eller 1-penninge kendes i dag. Man kan forestille sig, at i praksis er de dårlige klippinge måske bare blevet smeltet for at uddrage den smule sølv, der var i dem, som så kunne indgå i legeringen til søslingeprægningen.

Danske fund

Et nyligt fund i København bringer os tæt på inddragelsen af klippingerne. Forud for et nybyggeri på hjørnet af Ny Østergade og Store Regnegade foretog Københavns Museum en

større udgravning i 2019 (sagsnummer KBM 4332). Under udgravningen afsøgte arkæolog Severin Tobias Mortensen systematisk feltet med metaldetektor. Resultatet blev et betydeligt større og mere varieret fundmateriale – heriblandt mønter – end man normalt ser ved tilsvarende udgravninger. Det dukkede blandt andet tre klippinge op, hvoraf to er forsynet med tydelige hak (fundnummer x1606, x2192, x2329). Kan de være blevet hakket for at gøre dem ugyldige? Enten fordi de er blevet spottet som udenlandske efterligninger, eller er det sket i forbindelse med inddragningen i 1524? Vi ved det ikke, men tanken er spændende. Udgravningen er endnu ikke færdigbearbejdet, men museumsinspektør Morten Steineke, Københavns Bymuseum, har venligst meddelt mig, at mønterne sandsynligvis kommer fra kontekster, som skal tolkes i sammenhæng med vedligehold af byens befæstningsvold under første halvdel af 1500-tallet.

Fundstedet ligger lige ved siden af Sankt Klara Kloster, der i 1500- og 1600-tallet fungerede som møntsmedje. Fundet af klippingene har dog nok ikke noget med det at gøre, da klostret først blev omdannet til møntmedje efter Reformationen i 1536, og da var klippingene efter alt at dømme allerede forsvundet fra omløbet, som vi skal se om lidt. På Frederik I's tid lå møntsmedje i København i Vingården, under det nuværende Magasin du Nord ved Kongens Nytorv (Galster 1961).

Christian II's klippinge skulle altså inddrages fra omløbet i Danmark, og møntfundene tyder på, at det også rent faktisk skete. I en artikel, der er blevet et klassisk metodisk lærestykke, analyserede Keld Grinder-Hansen i 1994 den hurtige og effektive inddragelse af klippingene. I al sin enkelthed fremhæver Grinder-Hansen, at der til trods for de enorme udmøntninger på daværende tidspunkt kun var kendt 30 enkeltfund af klippinge i det nuværende Danmark (Skåneland og Sydslesvig er således ikke blevet undersøgt), og at de glim-

rer ved deres næsten fuldstændige fravær i skattefundene – der var et enkelt eksemplar i den jyske Gravholm-skat. Dette meget lille antal kan kun forklares ved, at klippingene var i brug i meget kort tid, ellers ville der være tabt mange flere. Og dermed kan man med Grinder-Hansen konkludere, at inddragningen af klippingene i Danmark var en succes. Der var dog måske én undtagelse. Fra den lille Østersø-ø Bornholm var der hele 7 eksemplarer. Den manglende inddragelse af mønterne på Bornholm skyldes sandsynligvis, at lybækkerne holdt øen som pant fra 1525, hvorfor de danske møntregulativer ikke nødvendigvis blev fulgt (Grinder-Hansen 1994).

Et hurtigt tjek i Den kongelige Mønt- og Medaillesamlings database viser, at der siden Grinder-Hansens artikel er kommet 280 eksemplarer som fund i Danmark – samt, meget interessant to eksemplarer af Gustav Vasas klipping i eget navn af typen Ahlström 3 (inventarnummer FP 10577.16 og 11518.54). Denne tidobling af materialet skal dog ses på baggrund af den generelle eksplosion af fundantal i Danmark takket være metaldetektoren.

For alle andre mønttyper gælder også, at antallet af fund er steget kraftigt. Således er der til sammenligning i de sidste 50 år registreret 5374 kobbersterlinge – Erik af Pommerns underlødige mønt præget i 1420'erne og 1430'erne – i Møntsamlingens database over fund (Horsnæs 2020). Grinder-Hansens konklusion om begrænset omløb trods stor produktion holder derfor stadigt. Det samme gør hans observation om den uforholdsmæssigt store andel af fund på Bornholm: der er 55 stykker herfra i det nye materiale (se ligeledes Märcher 2018, s. 462–467).

Det skal understreges, at jeg ikke selv har gennemgået fundene gjort i Danmark i detaljer. Muligvis er det ikke alle enkeltfund, da der kan gemme sig et par tabte punge blandt fundene. Der er i alt fald flere fundsteder, der har leveret flere eksemplarer. I mange tilfælde har detektorbrugere

faktisk registreret fundstedet for hver enkelt mønt med GPS, hvilket gør det muligt at tjekke, om klippingene er fundet samlet eller spredt ud over hele marken. Det vil dog kræve en nærmere undersøgelse af hver plads for at udrede dette i detaljer, og det er allerede nu klart, at flertallet må være enkeltfund.

Norske fund

Grinder-Hansens artikel inspirerede Svein Gullbekk til at se på de norske fund. Hans artikel fra 1995 opregner 58 eksemplarer fundet i Norge, der jo på dette tidspunkt benyttede dansk mønt eller norsk mønt efter dansk møntregning. 16 er fra et skattefund, og hovedparten af resten er kirkegulvsfund. Dette beskedne antal syntes på det daværende kildegrundlag at bekræfte inddragelsens effektivitet også for Norges vedkommende (Gullbekk 1995).

Der er mig bekendt ikke foretaget nogen fuldstændig opgørelse over, hvor mange klippinge der er fundet i Norge siden Gullbekks artikel. På grundlag af fundregistreringen på Kulturhistorisk Museum, Oslo, har Michael Märcher imidlertid publiceret en liste over sydnorske fundmønter præget i de 70 år mellem 1481 og 1550, der ikke er fra kirker eller større udgravninger. Fra 1964 til 2011 blev der fundet 38 mønter, heraf 7 klippinge. Fra 2012 til maj 2017, det vil sige efter, at metaldetektorfund blev almindeligere i Norge, blev det registreret 53 mønter. Det bemærkelsesværdige er, at heraf var der ikke mindre end 30 klippinge. Inddragelsen af klippingen var måske alligevel ikke så effektiv i Norge (Märcher 2018, s. 454–457).

Svenske fund

Sverige, som også omfattede Finland, havde i modsætning til Norge sit eget møntsystem, også under unionskongerne. Det var baseret på regning i penning, örtug, øre, mark i modsætning til Danmarks penning, skilling, mark. Svenske mønter var de almindeligste i omløb, men også andre mønter blev benyttet (Jonsson 2003,

2019). Som Sarah Eriksson baseret på sin studenteropsats fra Stockholms Universitet viser, blev danske mønter også i et vist omfang benyttet. Her står Christian II's klippinge ud som en af de talrigeste mønttyper med 149 eksemplarer ud af 536 danske mønter fra perioden 1448–1523 i Sverige minus Skåneland, Gotland og de gamle norske landskaber Bohuslen, Herjedalen og Jemtland (Eriksson 2013, s. 8–9, 12, 14, fig. 13, 19).⁶ Klippingens dominans bliver så meget desto mere markant, når man tager i betragtning, at den kronologisk kun dækker de sidste 5 år af det trekvarte århundrede, som Eriksson behandler.

Hele 59 af klippingene stammer fra Alvastra kloster i Östergötland. Eriksson tolkning er, at klostret brændte inde klippingene, da de efter ugyldiggørelsen i Danmark var blevet værdiløse. Det er meget sandsynligt, da de 149 fund i Sverige tyder på, at denne mønttypes cirkulation i Sverige var mere intens end i Danmark. Ganske vist kendes der over 300 fund i Danmark, men det skal ses på baggrund af, at privat detektorbrug er lovlig i Danmark i modsætning til i Sverige, hvilket som allerede nævnt har ført til en eksplosion i fundantallet, som gør, at man ikke kan sammenligne tallene en til en. Man kunne måske nøjes med at se på fund i kirkerne for at have et sammenligneligt materiale, men det har der ikke været muligt for nærværende artikel.

Man kan forestille sig, at der mange klippinge var kommet til Sverige med de danske landsknægte, der havde fået dem som sold. Imidlertid giver Erikssons spredningskort over fundene ikke umiddelbart støtte til den forklaring, idet fundstederne ikke svarer til hærens bevægelser. Men de skriftlige kilder refereret ovenfor viser jo også, at klippingen blev efterlignet af Gustav Vasa i Sverige, samt at den sandsynligvis også blev præget af Christian selv i Stockholm. Det må jo have fremmet dens udbredelse i Sverige via et antal forskellige kanaler, selv om Eriksson fremhæver fundfattigheden i Stockholm. Måske ville et nærstudie af varianterne fra svenske

Seks søslinge fra Frederik I's ommøntning af klippingene fra 1524 og de følgende år. Møntsteder Malmö, Landskrone, Ronneby, København, Ribe, Aalborg. Nationalmuseet, København.

FOTO: NIELS JØRGEN JENSEN OG MOGENS SKJOLDAGER.

fund sammenlignet med danske fund kunne afsløre, om der er forskelle i oprindelsen af klippingene i de danske og de svenske fund.

Eriksson behandler de enkeltfundne mønter, men som vi så ovenfor, bestod også Vesterås-skatten fra 1911 næsten udelukkende af klippinge (Hemmingsson 1973). I 1972 fandtes endnu et stort skattefund i Västerås, denne gang med 16231 mønter, heraf

to Christian II-klippinge (Jonsson 2003). Derudover optræder klippingen – på samme måde som vi så i Danmark og Norge – ikke i skattefund fra Sverige (Jonsson 2019). Disse dårlige mønter har ikke egentlig sig til opsparring, og man har, som eksemplet med oberst Jürgen Homut omtalt ovenfor viser, forsøgt at komme af med dem. Slutteligt skal nævnes, at også på Gotland findes klippingen (Moesgaard 1987, s. 139; Fridh 2014, s. 26–27; Kilger & Elfver 2014, s. 81, nr. 54–60).

Finske fund

De finske fund udgør et interessant materiale. Her er registreringen af metaldetektorfund først taget fart inden for de allerseneeste år, det vil sige lang tid efter Danmark. Hvis man ser på fund gjort uden metaldetektoren, er der stort set ingen klippinge overhovedet (Ernsten 2019, s. 211–212), men blandt detektorfundene udgør de den absolut dominerende gruppe: ikke mindre end 96 stykker ud af 135 mønter fra hele perioden 1200–1560 (s. 182, 184–185, 187)! Klippingen har altså cirkuleret i stort tal i Finland også. Som vi så ovenfor, kom de til landet med Søren Norby og hans krigsfolk i 1522 (Hemmingsson 1973, s. 72), og der er muligvis også sket andre tilførsler, som ikke har sat sig spor i kilderne.

Udbredelse

Det fremgår af de foregående sider, at man ikke umiddelbart kan sammenligne fundantallene mellem de nordiske lande. Især den forskelligartede lovgivning og praksis med hensyn til metaldetektorfund mellem landene umuliggør at sammenligne en til en. Samtidigt viser de danske og de finske fund, at antallet af fund er en dynamisk størrelse, der kan ændre sig dramatisk inden for kort tid.

I Norge og Sverige er rigtigt mange fund fra kirkerne, mens de danske detektorfund (og også inden for de sidste år de norske) i stor udstrækning er fra marker, der sikkert afspejler almindeligt møntomløb i landbosamfundet. Det ville ganske givet være yderst lærerigt at sammenligne

tallene kritisk mellem de fire lande i lyset af disse forhold, så vi kan se, hvad metaldetektoren og forskellige registreringstraditioner betyder for materialets beskaffenhed. Dermed ville vi bedre kunne bedømme, hvad der er reelle forskelle, der afspejler fortidens forhold, og hvad der skyldes faktorer i nutidens forvaltning af fundene. Det ville også være interessant at undersøge deres udbredelse i Nordtyskland.

I mellemtiden må vi nøjes med at konstatere, at inddragningen af de dårlige klippinge tilsyneladende var meget effektiv i Danmark (uden Bornholm), mens de sandsynligvis cirkulerede i længere tid i Sverige og Finland samt på Bornholm (og muligvis også i Norge), hvor den danske konges påbud om inddragelse ikke gjaldt.

Noter

¹ Jeg vil gerne takke Kenneth Jonsson for konstruktiv og berigende diskussion om emnet.

² Se Galster 1972, s. 54, destruktiv kemisk analyse, og Eriksson 2017, s. 12–14 & appendix, nr. 85–95, 102–104, XRF-analyse, som dog kun måler overfladen af mønten, der ikke nødvendigvis er repræsentativ for hele mønten. Erikssons tal viser, at mønterne uden årstal har lavere lodighed (26,37–32,94 %) end dem med årstal (39,71–84,29 %), men Galster citerer høje lodigheder på 33,0 og 42,6–44,2 % for eksemplarer uden år.

³ Museumseksemplarer: 1,29, 1,83–2,58 g, Eriksson 2017, nr. 105–116; udgravningseksemplarer: 1,44–2,45 g, Kilger og Elfver 2014, s. 81, nr. 54–60.

⁴ Hvis man regner med, at klippingen blev udgivet til en pålydende værdi på 1 skilling. Der gik normalt 16 skilling på en mark, og 12 penninge på en skilling i Danmark. I Sverige gik klippingene til 18 penninge.

⁵ Kursforholdene mellem de forskellige danske mønttyper og forholdet til lybsk mønt i slutningen af Christian II's og begyndelsen af Frederik I's regering er komplicerede. Den mest komplette gennemgang findes i Wilcke 1950, lidt mere summarisk i Galster 1956 og 1972. Der udestår stadig forhold at udrede.

⁶ Der er kommet nye fund siden Erikssons arbejde, ligesom der er ældre fundkomplekser, som ikke var færdigregistrerede eller som var utilgængelige. Det reelle tal er derfor højere.

⁷ Fundsted for mønt nr. 26 ved fejl angivet som Nørre Felding Kirke. Skal være Skelagervej, Hasseris ved Aalborg.

Litteratur

Ahlström, Bjarne, Almer, Yngve, Hemmingsson, Bengt: *Sveriges Mynt 1521–1977*. Stockholm 1976.

Appelgren, T. G.: *Gustav Vasas Mynt*. Stockholm 1933.

Ehrnsten, Frida: *Pengar för gemene man? Det medeltida myntbruket i Finland*. Helsingfors 2019.

Eriksson, Sarah: "Spridningen av danska mynt 1448–1523 i svenska fynd", *Myntstudier* 2013:1, s. 1–23 (<https://www.archaeology.su.se/numismatiska-forskningsgruppen/nfg-s-publikationer/tidskriften-myntstudier>).

— "Haltanalyser av danska mynt 1448–1523", *Metallanalyser av mynt* 2017:1 (<https://www.archaeology.su.se/numismatiska-forskningsgruppen/nfg-s-publikationer/metallanalyser-av-mynt>).

Fridh, Susanne: "Mynt 1150–1699 i lösfynd och hopade fynd på Gotland", *Myntstudier* 2014:1, s. 1–39 (<https://www.archaeology.su.se/numismatiska-forskningsgruppen/nfg-s-publikationer/tidskriften-myntstudier>).

Galster, Georg: "Jørgen Kock som møntmester", *Malmö Fornminnesförenings Årsskrift* 1956, s. 7–41.

— "Københavns ældste Mønt", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1961:4, s. 72–77.

— *Unionstidens udmøntninger*. København 1972.

Grinder-Hansen, Keld: "Christian II's klippinge – en studie i en effektiv møntinddragelse", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1994:4, s. 70–73.⁷

Gullbekk, Svein: "Christian II's klippinger i norske kirkefunn – et tillegg til "en studie i en effektiv møntinddragelse"", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1995:8, s. 133–134.

Hemmingsson, Bengt: "Ett klippingfynd från Västerås", *Numismatiska Meddelanden* 31, 1973, s. 61–74.

— Gustav Vasa som myntförfalskare, *Mynttidningen* 1994:1.

Horsnæs, Helle: "De mange små kobbersterlinge", *Fund og Fortid*, 2020:2, s. 27–30.

Table 1: Hemmelige mærker og lodighed for de fire udmøntninger af klippinge

Udmøntning	Forside, rigsæblet	Bagside, løvernes mund	Bagside, løvernes hale	Bagside, kors	Lodighed
1	–	Med udrakt tunge	Med duske	Liljer på korsarmender	20,8 %
2	–	Uden tunge	Uden duske	Simpel, dobbeltlinjet	13,5 %
3	"med tre ruder i"	–	–	Simpel, dobbeltlinjet med en cirkel	–
4	Med kløverblad	Uden tunge	–	Simpel, enkeltlinjet	Mindre end 12,5 %

Kilde: Brev fra Rigsrådet af 25. februar 1524 og efterfølgende kongebrev, citeret af Galster 1956 & 1972, s. 29–30.

Jensen, Niels Jørgen og Skjoldager, Mogens: *Frederik 1.s søslinge*. København 2010.

Jonsson, Kenneth: "Kråkvilan – en skatt med rara mynt från Sturetiden", *Myntstudier* 2003:1, s. 9–12.

— "Skatten från Sysslomansgården i Uppsala 1775 och myntcirkulationen under Gustav Vasa", *Samlad Glädje* 2019. *Numismatiska Klubben i Uppsala* 1969-2019, Uppsala 2019, s. 167–177.

Kilger, Christoph & Elfver, Frédéric: "Myntfynden från Västergarn", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2014:3, s. 73–82.

Lagerqvist, Lars O.: "Gustav Eriksson (Vasa) och Hedemora Myntverk", *Svensk Numismatisk Tidskrift* 2020:5, s. 105–109.

Moesgaard, Jens Christian: "Kirkegulvs-mønter fra Gotland", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1987:6, s. 134–141.

Märcher, Michael: "Et differentieret møntvæsen ca. 1480–1550", Helle Horsnæs, Jens Christian Moesgaard, Michael Märcher, *Denar til daler*. *Danmarks mønthistorie indtil 1550*, København, 2018, s. 426–495 (<https://www.nationalbanken.dk/da/publikationer/jubilaumsboeger/Sider/%E2%80%8BDenar-til-daler-.aspx>).

Schou, Hans Henrik: *Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448–1814 og danske Mønter 1815–1923*. København 1926.

Venge, Mikael: "Oberstens møntproblemer og Christian II's Klippinge", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1994:4, s. 67–69.

Wilcke, Julius: *Renæssancens mønt- og pengeforhold 1481–1588*. København 1950.

FRAMFLYTTAD FIDEM-KONGRESS

I december 2021 kommer FIDEM:s XXXVI Kongress att hållas i Japan

Kongressen var ursprungligen planerad till oktober 2020 men skjuts upp på grund av Covid-19. Den förra internationella kongressen för konstmedaljer hölls i Ottawa i Kanada år 2018.

Toshiaki Yamada och Masaharu Kakitsubo arbetar för fullt med planerandet av kongress och utställning. Själva kongressen hålls 1–4 december 2021 på Hotel Gajoen Tokyo.

Utställningen pågår 2–16 december 2021 i Hyakudan Kaidan, Tokyo. 880 medaljer från cirka 45 länder kommer att visas på utställningen. Från Sverige är nio konstnärer representerade med femton medaljer.

Gustav Wirsén Hedengren har fått ungdomsstipendiet, som Universitetet i Bergen generöst delar ut till ett antal lovande internationella studenter som deltar i FIDEM.

FIDEM

International Art Medal Federation Fédération Internationale de la Médaille d'Art. Philip Attwood, som varit ansvarig för British Museums avdelning för mynt och medaljer i 41 år är ordförande för FIDEM och Marie-Astrid Voisin Pelsdonk är dess ständiga sekreterare och även ansvarig för hemsidan.

Närmare information om kongressen kan man dels finna på FIDEM:s hemsida: <https://www.fidem-medals.org> och på FIDEM XXXVI kongressida: <http://fidem2020.tokyo/>

Kerstin Östberg

Strandbergs Mynthandel & Aktiesamlaren AB

Värderar, köper och säljer mynt, ordnar, medaljer, aktiebrev, sedlar, äldre handlingar m.m.

www.strandbergs-mynt.se

Hantverkargatan 36
112 21 Stockholm

Tel. 08 – 611 01 10

AUKTIONER & MÄSSOR

14/11	Myntauktion, Myntkompaniet, Stockholm
21-22/11	MISAB, auktion 35, Hotell Sheraton, Stockholm
29/11	Mynt- och frimärksauktion, Frimärkshuset, Stockholm
12/12	Auktion, Holmasto mynthandel, Helsingfors
27-28/3-21	MISAB, auktion 36, Hotell Sheraton, Stockholm
24/4-21	<i>Preliminärt</i> . Myntmässa, Frimynt, Helsingborg.

Se mer här: ingemars.se/agenda